

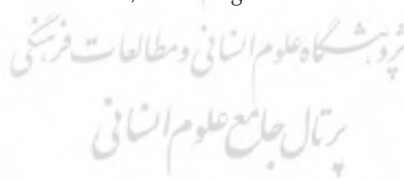
A Comparative Study of Siraf Plaster Motifs with those Found in Chal Tarkhan and Ctesiphon

Elaheh Panjehbashi¹; Zeinab Mohammadjani Divkolaei²

Abstract

One of the important findings during the archeological activities in Siraf port was decorative plasters, the use of which could be seen in the mosque, houses and on the tombstone of Siraf. The decorative richness of these plasters and a few researches related to the effect of Sasanian plastering art on Siraf plasters are among the reasons for selecting this research topic. The main purpose of this study is to identify the decorative types of plant and geometric motifs seen on Siraf plasters and examine their similarities and differences with those from Sasanian plaster motifs from Chal Tarkhan and Ctesiphon. Accordingly, the main questions of the research are: What are the plant and geometric motifs in Siraf influenced by Chal Tarkhan and Ctesiphon plasters and What structural components do they have in similarities and differences? This is a descriptive- analytical research done with a library study and a comparative approach was applied. During the excavations carried out by archaeologists in Siraf, plasters with various designs of plant and geometric motifs were found. Considering that the Siraf port was one of the important ports of the Persian Gulf during the Sasanian period until the early centuries of the advent of Islam, archaeological studies, historical and geographical sources, and available evidence showed that the designs used in Siraf plasters were inspired by Sasanian ones.

Keywords: Siraf Port; Sasanian Period; Plastering.

¹ Associate Professor of Art, Alzahra University, Tehran, Iran (Corresponding Author). e.panjehbashialzahra.ac.ir

² Master of painting, Faculty of Art, Alzahra University, Tehran, Iran. zeinabmohammadjanii@gmail.com

Article info: Received: 7 January 2024 | Accepted: 15 March 2024 | Published: 1 April 2024

Citation: Panjehbashi, Elaheh; Mohammadjani Divkolaei, Zeinab. (2024). "A Comparative Study of Siraf Plaster Motifs with those Found in Chal Tarkhan and Ctesiphon". *Ancient Iranian Studies*, Vol. 3 (9): 43-69.

<https://doi.org/10.22034/AIS.2024.434523.1071>

Introduction

In the decorative plasters of Siraf, many plant and geometric designs can be seen, which can generally be divided into primary and secondary elements based on their depictions. The primary motifs include plant patterns such as flowers, artichoke leaves, palm trees, grape plant, cypress, pine fruit, oak and pomegranate, and the secondary motifs are geometric designs such as circles, rhombuses, triangles, ovals, trapezoids, stars and hearts. From the Sasanian period, plasters have been found at historical sites such as Bishapur, Chal Tarkhan, Haji Abad, Ctesiphon and elsewhere. Excavated plaster casts from the explored areas and pieces that were accidentally obtained from some other areas do not represent the full range of plaster decorations found in the buildings of the Sasanian period; but based on what has been found, it is possible to divide the plasters of this period into two decorative and figurative groups. Decorative plasters include various plant shapes, geometric designs or architectural decorative elements and figurative plasters belong to human and animal representations.

Discussion

In this research, samples of the Sasanian period's decorative plasters with plant and geometric motifs related to Chal Tarkhan and Ctesiphon have been investigated. In the Chal Tarkhan and Ctesiphon plasters, plant motifs often repeated are lotus flowers, multi-feathered flowers, grape leaves, artichoke leaves, palm trees and cedars;

which are in most cases inside a geometric frame. With the comparative comparison made in this research, the effectiveness of Siraf plasters is confirmed with those of Chal Tarkhan and Ctesiphon. In Siraf's plasterwork, the representation of various flowers can be seen, such as lotus, multi-petal flower, dahlia and sunflower, which are usually enclosed in circular, rhombus, star and heart frames, of which the lotus and multi-petal flower are more similar to those of Chal Tarkhan and Ctesiphon plaster. Artichoke leaf and palm tree designs are common plant motifs on Siraf, Chal Tarkhan and Ctesiphon plasters, which are similar in appearance.

In addition to influence of the shape and form of the Chal Tarkhan and Ctesiphon carvings on the Siraf plaster; similarities in terms of composition, structure, ratios and repetitions, the principle of symmetry, multiple rhythms, horizontal, vertical and rotational reflections are also observed. Nevertheless, there are differences such as enlargement, lack of attention to details and simplification of designs, as well as the creation of new arrays and different designs on Siraf plaster compared to Chal Tarkhan and Ctesiphon samples. For example, with regard to plant motifs, we can refer to the design of various flowers. Also, for geometric motifs, we can mention different designs fence frames around flowers and combined and overlapping geometric motifs, indicating that Sirafi artists were not just trying to imitate the design of plaster paintings; rather, tried to create new ones with inspira-

tion from Sasanian plaster designs. In other words, the Siraf artists, relying on their ability, perception and influence from the experience of Sasanian art, tried to expand their motifs and made their knowledge known through the formation and use of frames and marginalization, which is the basis for experimenting with new motifs. From this point of view, putting Sasanian period motifs as the basis emphasizing the function of activating and flourishing the sense of creativity to observe and recognize those motifs.

Conclusion

The results of this research show that common plant motifs on plasters in Siraf, Chal Tarkhan and Ctesiphon are lotus, multi-petal flower, artichoke leaves, vine leaves, palm tree and cedar tree; also, framing and bordering with geometric motifs and the use of symmetry and repetition, the two principles of the decorative art of the Sasanian era, which are also implemented and used in Siraf's plasterwork. In addition to these similarities, we can add the method of making plaster in Siraf, which was also similar to the Sasanian period with the method of molding, masonry and prefabrication. According to the aforementioned cases and the investigations carried out, it shows that Siraf plaster decorations with respect to construction, execution and design are heritage the legacy of the Sasanian art. On the other hand, the studies show that the influence of the Sasanian plaster art on the decoration of Siraf plasters was accompanied by innovations. For example, in plant motifs, we can mention the design of all

kinds of flowers with various forms; also, in geometric patterns, we can refer to different designs of types of fence frames around flowers and combined overlapping geometric patterns. Finally, it seems that Siraf artists used their creativity and were able to create new designs with various compositions with an inspiration from Sasanian plaster motifs.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

مطالعه تطبیقی گچ‌بری‌های سیراف با گچ‌بری‌های چال‌ترخان و تیسفون

الهه پنجه‌باشی^۱ ID، زینب محمدجانی دیوکلاتی^۲ ID

چکیده

یکی از یافته‌های بااهمیت در جریان فعالیت‌های باستان‌شناسی بندر سیراف گچ‌بری‌های تزئینی آن است که کاربرد این گچ‌بری‌ها را می‌توان در مسجد، خانه‌ها و روی سنگ‌قبرهای سیراف ملاحظه کرد. نقش‌های به‌کار رفته در گچ‌بری‌های سیراف نقش‌های گیاهی و هندسی است که متأثر از هنر گچ‌بری دوره ساسانی است. غنای تزئینی این گچ‌بری‌ها و پژوهش‌های اندک در رابطه با تأثیر هنر گچ‌بری ساسانی بر گچ‌بری‌های سیراف از جمله دلایل پرداختن به این موضوع است. هدف این پژوهش شناسایی گونه‌های تزئینی نقش‌های گیاهی و هندسی گچ‌بری‌های سیراف و بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌های آن با نقوش گچ‌بری‌های دوره ساسانی از چال‌ترخان و تیسفون است. بر این اساس سؤال اصلی پژوهش این است که نقش‌های گیاهی و هندسی متأثر از گچ‌بری‌های چال‌ترخان و تیسفون در گچ‌بری‌های سیراف کدام است و دارای چه مؤلفه‌های ساختاری در شباهت و تفاوت است؟ این تحقیق با بهره‌گیری از مطالعه کتابخانه‌ای و به شیوه توصیفی-تحلیلی و با رویکردی تطبیقی انجام شده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد نقش‌های گیاهی گچ‌بری‌های سیراف مانند نقش گل نیلوفر آبی، برگ کنگر، برگ تاک، درخت نخل، میوه انگور و همچنین کادربندی و حاشیه‌سازی با نقش‌های هندسی متأثر از نمونه‌های دوره ساسانی است. با وجود تشابه نقش‌های سیراف با نقش‌های استفاده شده در دوره ساسانی هنرمند سیراف از خلاقیت خود بهره برده و به تقلید صرف نپرداخته است.

واژه‌های کلیدی: بندر سیراف، دوره ساسانی، گچ‌بری، نقش‌های گیاهی، نقش‌های هندسی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

^۱دانشیار دانشگاه الزهراء، تهران، ایران (نویسنده مسئول). e.panjehbashialzahra.ac.ir

^۲کارشناس ارشد نقاشی، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران. zeinabmohammadjani@gmail.com

مشخصات مقاله: تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۱۷ | تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۲۵ | تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۱/۱۲

استناد: پنجه‌باشی، الهه؛ محمدجانی دیوکلاتی، زینب. (۱۴۰۳). مطالعه تطبیقی گچ‌بری‌های سیراف با چال‌ترخان و تیسفون. پژوهشنامه ایران باستان، سال ۳، شماره ۹: ۴۳-۶۹.

مقدمه

از نقش‌های گچ‌بری‌های دوره ساسانی است و فرم نقش‌های، ترکیب‌بندی، نسبت‌ها و تکرارها و قرینه‌سازی از دیگر تشابهات بین گچ‌بری‌های سیراف با دوره ساسانی است. ضرورت و اهمیت تحقیق مشخص می‌شود که فقدان مطالعه ارتباط نقش‌های دوره ساسانی با دوره‌های بعد در بندر سیراف به‌صورت مستقل با شاخصه‌های درخشان را قابل بررسی و دارای مفاهیم عمیق نشان می‌دهد. این مبحث تاکنون به‌صورت پژوهشی مستقل مورد بررسی قرار نگرفته و ضرورت پژوهش حاضر را نشان می‌دهد.

روش پژوهش

این پژوهش با تمرکز بر چگونگی بازنمایی تزئینات مشابه صورت گرفته و ماهیت کیفی دارد. نخست با نگاه توصیفی نقش‌های گیاهی و هندسی هر دوره مورد بررسی قرار گرفته و سپس با مقایسه آن‌ها به تأثیرپذیری نقش‌های گچ‌بری‌های سیراف از دوره ساسانی پرداخته می‌شود؛ یافته‌ها با برخی از آثار برجای مانده از این دوران که در موزه‌ها و مجموعه‌های جهانی نگهداری می‌شود مقایسه می‌شود. ماهیت داده کیفی بوده و گردآوری اطلاعات به روش کتابخانه‌ای (اسنادی) صورت گرفته است. این پژوهش؛ به لحاظ ماهیت تاریخی و به روش توصیفی - تحلیلی با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و فیش‌برداری انجام شده است. جامعه آماری این پژوهش محدود به چند گچ‌بری دارای نقش‌های مشترک بین سیراف، چال‌ترخان و تیسفون است که دارای شباهت نقش است و به شیوه نمونه‌گیری انتخابی از وبگاه موزه بریتانیا؛ موزه متروپولیتن و موزه لوور بارگیری و بر طبق هدف پژوهش تجزیه و تحلیل شده‌اند.

پیشینه پژوهش

با وجود اهمیت و جایگاه بندر سیراف و

طی کاوش‌هایی که باستان‌شناسان در سیراف انجام دادند گچ‌بری‌هایی با طرح‌های متنوع از نقش‌های گیاهی و هندسی به‌دست آمده که برخی از این گچ‌بری‌ها آسیب دیده‌اند و بخشی از نقش‌ها از بین رفته و برخی از آنها حتی قابل شناسایی نیستند. با توجه به اینکه بندر سیراف یکی از بندرهای مهم خلیج فارس در زمان ساسانی تا قرن‌های اولیه اسلام بوده و مطالعات باستان‌شناسی و محتوای متون و منابع تاریخی و جغرافیایی و شواهد و مدارک نشان می‌دهند که طرح‌های استفاده شده بر گچ‌بری‌های سیراف الهام گرفته از گچ‌بری‌های ساسانی است. در این پژوهش سعی شده برخی از گچ‌بری‌های سیراف که تاکنون مورد بررسی قرار نگرفته با گچ‌بری‌های دوره ساسانی از چال‌ترخان و تیسفون مورد تطبیق ظاهری قرار گیرند تا ارتباط تصویری آنها شناسایی شوند. گفتنی است که بررسی همه گچ‌بری‌های سیراف، چال‌ترخان و تیسفون از حوصله این پژوهش خارج بود به همین دلیل تنها به تعدادی از گچ‌بری‌هایی این محوطه‌های باستانی اشاره شده که ارتباط تصویری بیشتری با هم دارند. بنابر آنچه گفته شد این پژوهش در پی پاسخ به این پرسش است که نقش‌های گیاهی و هندسی متأثر از گچ‌بری‌های چال‌ترخان و تیسفون در گچ‌بری‌های سیراف کدام است و دارای چه مؤلفه‌های ساختاری در شباهت و تفاوت است؟ هدف این پژوهش شناسایی گونه‌های تزئینی نقش‌های گیاهی و هندسی گچ‌بری‌های سیراف و بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌های آن با نقش‌های گچ‌بری‌های دوره ساسانی از محوطه چال‌ترخان و تیسفون است. نتایج به‌دست آمده حاکی از این است که نقش‌های گیاهی چون گل نیلوفر آبی، برگ کنگر، برگ تاک، درخت نخل و میوه انگور در گچ‌بری‌های سیراف الهام گرفته

از روی سیراف کنار زدند» درباره کاوش‌های انجام شده در بندر سیراف و بقایای سفالینه‌ها و نقش‌های روی کتیبه‌ها پرداخته است. در زمینه گچ‌بری‌های ساسانی نیز کروگر (۱۳۹۶) در کتابی با عنوان تزئینات گچ‌بری ساسانی به انواع نقش‌مایه‌های موجود در گچ‌بری‌های ساسانی پرداخته و مضامین گچ‌بری‌های این دوره را مورد بررسی قرار داده است. در میان مقالات حاضر در زمینه گچ‌بری‌های ساسانی محققانی چون اعظمی و دیگران (۱۳۹۲) در مقاله خود با عنوان «مطالعه تطبیقی نقش‌های گیاهی گچ‌بری‌های کاخ تیسفون با اولین مساجد ایران» به نقش‌های گیاهی گچ‌بری‌های کاخ تیسفون پرداخته‌اند. رستمی (۱۳۹۰) در پایان‌نامه خود با عنوان «بررسی نقش‌های و نشان‌های نمادین در سنگ‌نگاره‌ها و گچ‌بری‌های ساسانی» به بررسی نقش‌های گچ‌بری‌های ساسانی از جمله محوطه چال‌ترخان پرداخته است. در مجموع می‌توان گفت پژوهش‌های بسیاری در زمینه گچ‌بری دوره ساسانی موجود است اما در زمینه گچ‌بری سیراف بیشتر پژوهش‌های انجام شده اندک بوده و بیشتر در زمینه موقعیت جغرافیایی و تجارت دریایی بندر سیراف بوده و به نقش‌های گچ‌بری‌ها اشارات مختصری شده و به‌صورت مستقل مورد بررسی قرار نگرفته‌اند. مقالات و کتاب‌های مربوط به این زمینه پژوهشی مستقل باوجود اهمیت هنری و تاریخی؛ مورد غفلت واقع شده است بنابراین در پژوهش حاضر سعی شده است با بهره‌گیری از منابع مرتبط و استفاده از نمونه‌های موجود این گچ‌بری‌ها از نظر علمی بررسی و تحلیل شوند و تأثیرپذیری آرایه‌های سیراف از دوره ساسانی مشخص شود.

مطالعه تاریخی بندر سیراف

سیراف یا بندر طاهری در ساحل خلیج فارس در

تأثیرپذیری آن از هنر دوره ساسانی تاکنون تعداد معدودی از پژوهشگران هنر به این موضوع پرداخته‌اند ولی این پژوهش‌ها به این تأثیر اشاره نداشته است و می‌توان گفت که توجه پژوهشگران بیشتر بر هنر مستقل هر دو دوره متمرکز بوده و بر تأثیر آن اشاره‌ای نداشته است؛ همین موضوع ضرورت پژوهش حاضر و جنبه نوآوری آن را نشان می‌دهد. وایت هاوس (۱۳۸۴) در کتابی با عنوان کاوش‌های باستان‌شناسی در بندر سیراف (بندر طاهری) روند نتایج حفاری‌های خود را و آثار به‌دست‌آمده از سیراف را همراه با عکس و طرح نشان داده است. معصومی (۱۳۷۴) در کتابی با عنوان سیراف ضمن بررسی این شهر باستانی به بررسی آثار بازمانده از سیراف پرداخته است. سمسار (۱۳۳۷) در کتابی با عنوان جغرافیای تاریخی سیراف به بررسی جنبه‌های زندگی سیراف و سیرافیان و به اوضاع اجتماعی، مذهب، دریانوردی و چگونگی سقوط و ویرانی بندر سیراف پرداخته و همچنین به شواهد و مدارکی پرداخته که ساسانی بودن شهر و آثار باستانی سیراف را اثبات می‌کند. در میان مقاله‌های حاضر درباره سیراف محققانی چون احمدی و دیگران (۱۳۹۹) در مقاله خود با عنوان «گونه‌شناسی و تبیین مضامین هنر گچ‌بری در مسجد جامع قدیم سیراف» به بررسی گچ‌بری‌های مسجد جامع سیراف و تطبیق نقش‌های گچ‌بری‌های آن با گچ‌بری‌های بیشاپور و تیسفون و مساجد سده‌های نخستین اسلامی پرداخته‌اند. پنجه‌باشی و دولاب (۱۳۹۵) در مقاله خود با عنوان «مطالعه نقش برجسته‌های گیاهی سیراف در دوره ساسانی» به بررسی مفاهیم نقش‌مایه‌های گیاهی در نقش برجسته‌های کشف شده از سیراف پرداخته‌اند و این نقش‌های را با گچ‌بری‌های دوره ساسانی مقایسه کرده‌اند. بختیاری (۱۳۵۵) در مقاله خود با عنوان «باستان‌شناسان پرده‌های فراموشی

۲۴۷). بدیهی است که این شهر می‌توانسته در دوران اوج خود برخوردار از فضاهای معماری و زیست شهری مطلوبی بوده باشد. بناهای سیراف براساس الزامات ساختاری آن شامل دژ، مسجد جامع، بازار، دیوار دفاعی، چاه‌های ذخیره آب و مجموعه‌ای از مقابر بوده است. همچنین در متون سده‌های نخست به زیبایی ساختمان‌ها، خانه‌های چند اشکوبه و استفاده از مصالح گران‌قیمت چوبی اشاره شده است (میرنظامی، ۱۳۹۸: ۴۶).

کاوش‌های باستان‌شناختی و تاریخی در زمینه گچ‌بری‌های منطقه سیراف

آثار سیراف بین دریا و نخستین کوه‌هایی که شیب تند دارد قرار گرفته و به مساحت ۲/۵ کیلومتر در طول ساحل امتداد دارد. پیش از کاوش‌های آنجا منطقه سیراف به صورت یک سری خاک‌ریزها و سنگ‌های در هم و پراکنده می‌نمود که فقط دو بنا یعنی مسجد و یک بقعه دیده می‌شد. با وجود این بررسی دقیق از آثاری که از لابه‌لای سنگ‌ها بیرون آمده است یک طرح و نقش جسته‌گریخته از شهری پرجمعیت را آشکار کرد که در آن ساختمان‌ها اغلب به یکدیگر متصل و تمام محله‌ها دارای شبکه‌ای از خیابان‌ها و کوچه‌ها بود. محققان در خانه‌های سیراف قطعات گچ‌بری تزئینی فراوانی به دست آورده‌اند و چنین پنداشته‌اند که بسیاری از آنها زینت‌بخش اتاق‌هایی بوده است که گچ‌بری‌ها را از درون آنها پیدا کرده‌اند (وایت هاوس، ۱۳۵۲: ۶۳-۶۹). اولین فصل حفاری در سیراف در فاصله ماه‌های اکتبر و دسامبر ۱۹۶۶ م به سرپرستی دیوید وایت هاوس به منظور کشف اطلاعات صحیح راجع به وضع بازرگانی و موقعیت محلی سیراف تحت نظارت کانون تحقیقات ایران‌شناسی انگلستان انجام گرفت. سیراف بنا بر نظریات جغرافیدانان قرون وسطی یکی از بندرهای غنی و معروف خلیج فارس در قرون نهم و دهم میلادی بوده است (وایت هاوس،

۲۵۰ کیلومتری جنوب شرقی بوشهر و در حدود ۳۰۰ کیلومتری شمال غربی بندرعباس قرار گرفته است (وایت هاوس، ۱۳۸۴: ۱۱). بر پایه شواهدی چون دخمه‌های ساروجی و استودان‌های موجود در دامنه کوه مشرف بر شهر و راه سنگ‌فرش فیروزآباد-سیراف که هنوز بخش‌هایی از آن برجاست و نیز به‌دست آمدن پایه برج‌های یک دژ کهن ساسانی در کاوش‌های سیراف، ساسانی بودن بندر تردیدناپذیر است. به‌ویژه که در فتوح البلدان نیز به حمله تازیان به این بندر اشاره دارد (سمسار، ۱۳۷۶: ۴۰۰). درباره تاریخ و موقعیت جغرافیایی سیراف اشارات فراوانی در میان آثار مؤلفان دیده می‌شود. گو اینکه شهرت و اهمیت این بندر تجاری همواره موجب آشنایی تاریخ‌نویسان و جغرافیدانان و در نتیجه پرداختن به آن بوده است. ابن خردادبه سیراف را یکی از روستاهای کوره اردشیرخَرّه در فارس معرفی می‌کند (ابن خردادبه، ۱۳۷۱: ۳۷). اصطخری می‌نویسد: «از سیراف متاع دریا خیزد چون عود، عنبر، کافور، جواهر، خیزران، عاج، آنوس، پلیل، صندل و دیگرگونه طیب و داروها از آنجا به آفاق برند و در این شهر بازرگانان دیدم هر یک شصت بار هزار درهم بود سرمایه» (اصطخری، ۱۳۷۳: ۱۴۵). اوج شکوفایی و رونق اقتصادی این شهر به سده‌های نخست اسلامی و به‌ویژه قرن چهارم هجری مربوط می‌شود. یکپارچگی حکومت اسلامی زمینه گسترش مبادلات بازرگانی را فراهم کرد و از این‌رو دامنه فعالیت دریانوردان و تجار بیش از گذشته افزایش یافت. مقارن با فرمانروایی آل‌بویه اهمیت سیراف به حد کمال خود رسید. آزادمنشی، بری بودن از تعصب مذهبی، علاقه به آبادانی، تشویق دانشمندان و هنرمندان و امنیت و آرامش بی‌نظیری که به روزگار عضدالدوله پدید آمد، این خود عامل بزرگ رونق بازرگانی و اقتصادی بود (سمسار، ۱۳۳۷:

تصویر ۱. تزئینات گچ‌بری در مسجد بزرگ سیراف (Whithouse, 1969: Pl. VII (b)).

Fig. 1. Plaster Decoration in Siraf Grand Mosque (Whithouse, 1969: Pl. VII (b)).

مسکونی ادامه پیدا می‌کند. این قسمت از حفاری که در ترانسه F صورت گرفته، بیانگر ساخت خانه‌هایی با تزئینات فراوان است. کاوش‌گر سیراف هر یک از خانه‌ها را با حروف (Y, E, W, N, S, R) نام‌گذاری می‌کند. در هر خانه قطعاتی از گچ‌بری تزئینی وجود داشته که خرده شکسته‌های آن اتاق‌ها را پر کرده بود. اگرچه هیچ‌کدام از آنها به صورت اصلی خود در محل اولیه باقی نمانده است. اما جالب‌ترین قطعاتی که یافت شده مرکب از چوب‌های تزئینی، تخته‌ها و قطعات مثلی شکل که آنها را به شکل ستاره و نقش‌های گل سرخ که در میان شبکه‌ای ستاره‌ای شکل و چندضلعی محاط کرده، تزئین گردیده‌اند. بدنه‌های متعدد که نگاه‌دارنده یک‌رشته تزئین با درازترین کناره‌اند، دال بر این هستند که آنها را بر بالا درگاهی‌ها بنا می‌کرده‌اند (وایت هاوز، ۱۳۸۴: ۷۰-۱۰۷).

بررسی نقش مایه‌های گیاهی و هندسی به‌کاررفته در گچ‌بری‌های سیراف

در گچ‌بری‌های تزئینی سیراف به‌وفور نقش مایه‌های گیاهی و هندسی دیده می‌شود که

در این سلسله کاوش‌ها بخش‌های مختلفی از دل خاک بیرون کشیده شد که ساختمان مسجد جامع به‌عنوان بزرگ‌ترین بنای عمومی شهر از آن دست بود. بنای مسجد جامع قدیم که براساس شواهد باستان‌شناختی و اسناد تاریخی بزرگ‌ترین بنای عمومی شهر محسوب می‌شد (وایت هاوز، ۱۳۸۴: ۶۰۶). قطعاتی گچ‌بری در سطح شبستان مسجد جامع کشف شده است که کاملاً مشابه گچ‌بری مسجد جمعه نایین است و به‌احتمال قسمتی از تزئینات مسجد بزرگ را تشکیل می‌دهد (تصویر ۱). بنابراین اولین مرحله مسجد بزرگ، مربوط به اواسط یا اواخر قرن نهم م/سوم ه.ق است (وایت هاوز، ۱۳۸۴: ۲۲-۲۳). همچنین در این شهر سنگ‌قبرهایی به صورت نقش برجسته کار شده که توسط دکتر وایت هاوز کشف و حفاری شده، همراه با آیاتی از قرآن کریم که با خط کوفی نوشته شده و بر آن تزئینات گچ‌بری از نقش‌های گیاهی و هندسی چون برگ مو، برگ کنگر کننده‌کاری شده است که مربوط به قرون اولیه اسلامی است (معصومی، ۱۳۷۴: ۵۵).

کاوش‌های سیراف با گزارش یک بخش

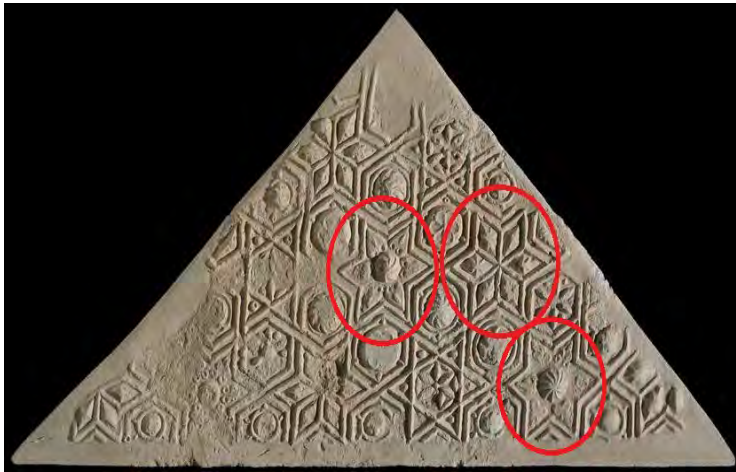
تصویر ۲. قطعه‌ای از گچ‌بری سیراف با طرح گل نیلوفر آبی، محفوظ در موزه بریتانیا (URL: 1).
تصویر ۳. قطعه‌ای از گچ‌بری سیراف با طرح گل خرزهره، محفوظ در موزه بریتانیا (URL: 2).

Fig. 2. A Piece of Siraf Plaster with a Lotus Flower Design, Preserved in the British Museum (URL: 1).
Fig. 3. A Piece of Siraf Plaster with an Oleander Flower Design, Preserved in the British Museum (URL: 2).

۱۴/۳۰، طول ۱۴/۷۰ و ضخامت ۵/۱۰ سانتی‌متر نقش گلی ایجاد شده با گلبرگ‌های باریک و تیز که به صورت چرخشی در خلاف جهت عقربه‌های ساعت در حرکت هستند، مدل چرخشی گلبرگ‌ها به گل خرزهره شبیه است. این گل بر سطحی گرد و بسیار برجسته نقش شده و دور آن را حصار دایره‌ای با طرح تزئینی بیضی فراگرفته است (تصویر ۳).

بر یک قطعه بزرگ مثلثی شکل که ارتفاع آن ۵۴، طول ۱۰۶/۵۰ و با ضخامت ۵/۱۰ سانتی‌متر است انواع گل‌ها و فرم‌های هندسی نقش شده است. در این گچ‌بری گل نیلوفر آبی، گل کوبک و گل خرزهره در فرم‌های هندسی ترکیبی دایره و لوزی و شکل ستاره ایجاد شده‌اند. گل آفتابگردان نیز در ابعاد بزرگ با دو نوع برگ نشان داده شده؛ یک نوع آن برگ‌های لوزی در قابی ستاره‌ای و نوع دیگر آن با برگ‌های مثلثی که به صورت مدور اطراف دایره‌ای برجسته و خورشیدی شکل قرار دارند و این گل نیز در قابی ستاره‌ای نقش شده است. این گچ‌بری کاملاً با نقش گل‌ها و فرم‌های

در یک بررسی کلی آرایه‌های تزئینی سیراف را می‌توان به نقش مایه‌های اولیه و ثانویه تقسیم کرد. نقش مایه‌های اولیه شامل نقش‌های گیاهی مانند انواع گل‌ها، برگ کنگر، درخت نخل، درخت تاک، میوه کاج، بلوط، انار، سرو و نقش مایه‌های ثانویه نقش‌های هندسی مانند دایره، لوزی، مثلث، بیضی، ذوزنقه، ستاره و قلب هستند که عمدتاً با نقش‌های گیاهی ترکیب و به‌عنوان حصار آنها را دربر می‌گیرند. از گچ‌بری‌های سیراف قطعاتی بسیار با نقش گل‌ها به‌دست آمده است. بر روی یک قطعه با ارتفاع ۱۳/۲۰، طول ۲۱/۵۰ و ضخامت ۴ سانتی‌متر نقش گلی تزئینی ایجاد شده که شبیه به گل نیلوفر آبی است؛ این قطعه اگرچه کامل نیست اما به‌احتمال این گل دارای هشت گل برگ با لبه گرد و پهن و برجسته بوده که انتهای آنها به نهنجی بسیار کوچک و دایره‌ای شکل متصل است. این گل بر یک سطح صاف و تخت است که توسط دو حلقه که فاصله بین دو حلقه را نقش‌های مثلثی فراگرفته محصور شده است (تصویر ۲). قطعه‌ای دیگر با ارتفاع

تصویر ۴. قطعه‌ای مثلی از گچ‌بری سیراف با انواع گل‌ها، محفوظ در موزه بریتانیا (URL: 3).

Fig. 4. A Triangular Piece of Siraf Plaster with a Design of Various Flowers, Preserved in the British Museum (URL: 3).

تصویر ۵. قطعه‌ای از گچ‌بری سیراف با طرح گل هشت پر و برگ کنگر، محفوظ در موزه بریتانیا (URL: 4).

تصویر ۶. قطعه‌ای از گچ‌بری سیراف با طرح درختان نخل، محفوظ در موزه بریتانیا (URL: 5).

Fig. 5. A Piece of Siraf Plaster with a Design of Eight Petals and Artichoke Leaves, Preserved in the British Museum (URL: 4).

Fig. 6. A Piece of Siraf Plaster with Palm Trees Design, Preserved in the British Museum (URL: 5).

است را دارا است؛ البته به علت ناقص بودن این گچ‌بری نمی‌توان گفت قطعاً این علامت یکی از حروف الفبا است. در بخش گود رفته این علامت طرحی از گل هشت پر وجود دارد و در قسمت زیرین نیز نقش برگ کنگر دوتایی و در هم فرورفته دیده می‌شود. برگ کنگر در این قطعه با دو برگ مورب و یک سربرگ خمیده و رگ برگ‌های برجسته ایجاد شده است (تصویر ۵).

هندسی پر شده و هیچ‌گونه فضای خالی در این گچ‌بری مشاهده نمی‌شود و نقش‌های هندسی با یک ضرب آهنگ منظم و به تناوب کنار هم نشسته‌اند که یک ترکیب مکمل و متصل به هم را نمایان ساخته‌اند (تصویر ۴).

یکی دیگر از قطعات گچ‌بری سیراف با ارتفاع ۱۳/۴۰، طول ۱۱/۳۰ و ضخامت ۴/۲۰ سانتی‌متر است که علامتی Ψ شکل که شبیه الفبای یونانی

تصویر ۷. قطعه‌ای از گچ‌بری سیراف با طرح تکرارشونده از درختان نخل، محفوظ در موزه بریتانیا (URL: 6).

تصویر ۸. قطعه‌ای از گچ‌بری سیراف با طرح برگ تاک. محفوظ در موزه بریتانیا (URL: 7).

Fig. 7. A Piece of Siraf Plaster with A Repeating Pattern of Palm Trees, Preserved in the British Museum (URL: 6).

Fig. 8. A Piece of Siraf Plaster with a Vine Leaf Design, Preserved in the British Museum (URL: 7).

بر قالبی با برگچه‌هایی گرد و به‌نسبت پهن قرار دارند و اطراف هر درخت را نیز حصارى باریک، به شکل قلب وارونه، دربرگرفته است (تصویر ۷) (پنجه‌باشی و محمدجانی دیوکلائی، ۱۴۰۲: ۱۱۰).

قطعه‌ای با ارتفاع ۱۱/۷۰، طول ۱۵/۸۰ و ضخامت ۴/۴۰ سانتی‌متر با طرح برگ درخت تاک ایجاد شده است. این برگ با پنج لبه پهن و تیز و رگ برگ‌هایی نازک محصور در دو پیچک مدور نمایان شده است. در سمت چپ این قطعه گوشه‌ای از نقشی دیگر پیدا است که به احتمال ادامه طرح برگ تاک است و ممکن است که در سمت چپ طرح میوه انگور باشد زیرا لبه‌های حاشیه‌ای طرح سمت چپ گرد است (تصویر ۸). در قطعه‌ای دیگر از گچ‌بری سیراف که ارتفاعی ۱۴/۶۰، طول ۱۹ و ضخامت ۴/۶۰ سانتی‌متر دارد؛ این قطعه دارای حاشیه‌ای گرد که با نواری مرواریدی مزین شده است. آنچه از قسمت‌های سالم این قطعه پیدا است در سمت راست برگ کنگر و پیچک و چند نقش نامشخص وجود دارد، در سمت چپ نیز طرحی با ساقه‌های

قطعه‌ای با ارتفاع ۱۱/۷۰، طول ۱۵/۸۰ و ضخامت ۴/۴۰ سانتی‌متر با طرح درخت نخل ایجاد شده است. درخت نخل در این قطعه با چهار جفت برگ‌های مورب و قرینه در سمت چپ و راست (برگ‌های قسمت زیرین خمیده) و یک برگ عمود در قسمت بالایی است. این قطعه آسیب‌دیده و کامل نیست اما با مشاهده جهت دو درخت نخلی که دیده می‌شود می‌توان حدس زد که به‌احتمال درختان نخل زیادی در این قطعه به‌صورت مدور و متحرک دور یک دایره نقش شده‌اند همچنین با کادر عمود و پهنی که در ورای یکی از درختان پیدا است می‌توان گفت شاید حصارى ترکیبی از مربع و نیم‌دایره اطراف نخل‌ها احاطه شده باشد (تصویر ۶). قطعه دیگر با ارتفاع ۱۵/۱۰، طول ۳۲ و ضخامت ۲/۹۰ سانتی‌متر از گچ‌بری سیراف به‌دست آمده که با درختان نخل متعددی به‌صورت تکرارشونده تصویر شده این درختان نخل همانند تصویر قبلی به شکل جفت برگ‌های مورب و قرینه در سمت چپ و راست و یک برگ در قسمت بالایی است. درخت‌های نخل در تعدادی زیاد تصویر شده‌اند که هر کدام

تصویر ۹. قطعه‌ای از گچ‌بری سیراف با طرح میوه انگور. محفوظ در موزه بریتانیا (URL: 8).

Fig. 9. A Piece of Siraf Plaster with A Grape Fruit Design, Preserved in the British Museum (URL: 8).

داشت؛ زیرا گچ‌کاری ارزان و کار با آن بسیار آسان بوده، و نتیجه قطعی آن زود به دست می‌آمد. پلاک‌های گچی قالبی و کنده شده معماری خشن آجری، یا قلوه‌سنگی را می‌پوشانده‌اند (پرادا، ۱۳۸۳: ۳۰۵). هنر گچ‌بری یکی از مهم‌ترین تزئینات معماری ساسانی است و نمونه‌های آن تاکنون از حاجی‌آباد فارس، چال‌ترخان، بندیان درگز، تیسفون، تپه حصار دامغان، قلعه یزدگرد، بیشاپور و کیش به دست آمده است. که مهم‌ترین منابع اطلاعاتی تزئینات معماری ساسانی در جغرافیای تاریخی ایران می‌باشند (منصوری و کرمان، ۱۳۹۱: ۷۳). از یافته‌های به دست آمده از آثار و بناهای ساسانی معلوم می‌شود که تزئینات گچ‌بری را به صورت پیکره‌ای و یا قالبی و پیش‌ساخته شکل می‌دادند. الگوهای ساسانی از طراحی‌های هندسی و گیاهی و نیز طراحی‌های پیکره‌ای نظیر انواع حیوانات تشکیل می‌شد. در گچ‌بری با نقش‌مایه‌هایی که از قالب‌های هلنی اقتباس شده بود، مجموعه بسیار غنی از الگوها وجود داشت این الگوها را یا در سطوح

پیمان در دو سو که دایره‌هایی توخالی به آن آویزان است وجود دارد که با توجه به جهت و حالت قرارگیری دایره‌ها به احتمال خوشه‌های انگور است (تصویر ۹).

نگاهی بر تمدن و هنر گچ‌بری دوره ساسانی

شاهنشاهی ساسانی (۲۲۴-۶۳۱ م) از شرق تا خراسان بزرگ، از غرب تا بین‌النهرین، از شمال تا مرزهای روسیه و از جنوب تا سواحل جنوبی خلیج فارس گسترده شده بود. اردشیر اول آخرین شاه پارتی (اردوان پنجم) را در هرمزگان شکست داد و بدین‌صورت سلسله اشکانی با مرگ اردوان پنجم منقرض گردید و این‌گونه بود که شالوده حکومت ساسانیان گذاشته شد. حکومتی که از ویژگی‌های آن شکوفایی هنر و معماری بود. دوره ساسانی در منطقه پارس آغاز و با سرعت شگفت‌انگیزی به یک امپراتوری جهانی تبدیل شد. این امپراتوری نزدیک به چهار قرن و نیم ادامه یافت (کریستین سن، ۱۳۸۵: ۶۰). در عصر ساسانی هنرمندان سعی می‌کنند تا موضوعات را با بن‌مایه شرقی توسعه دهند، در نتیجه تزئینات با حالت طبیعی خود ظاهر می‌شوند. یعنی اگر شاخ و برگ درختی و یا نقش انسان و حیوانی مدنظر است با همان ترکیب رئالیستی خود ظاهر می‌شود (انصاری، ۱۳۷۶: ۳۲۲). اگرچه گیرشمن در این باره می‌گوید: هنر ساسانی کوشش داشت رئالیسم هنری را با ابتکارات تزئینی هماهنگ سازد (گیرشمن، ۱۳۷۱: ۲۹۹). یکی از هنرهای بارز دوره ساسانی هنر گچ‌بری است که مکانی شایسته را برای خود در میان سایر هنرها کسب کرده است؛ و مقام مهمی در هنر تزئینی این دوره داشته است که دارای الگوی کامل‌تر و پیشرفته‌تر از دیگر هنرها و بیان‌کننده تاریخ هنر در این عهد است. از دوران ساسانی آثار گچ‌بری بسیاری به دست آمده که زینت‌بخش بناهای مختلف بوده است. هنر گچ‌بری در این دوره بسیار رواج

تصویر ۱۰. گچ‌بری چال‌ترخان با نقش گل نیلوفر آبی، محفوظ در موزه بوستون . www.Raeeka.Wordpress.com.
تصویر ۱۱. گچ‌بری چال‌ترخان با نقش برگ تاک، قرن هفتم و هشتم م، محفوظ در موزه لوور (URL: 9).

Fig. 10. Plastering Chal Tarkhan with a Pattern of Lotus Flowers, Preserved in the Boston Museum. www.Raeeka.Wordpress.com.

Fig. 11. Chal Tarkhan Plasterwork with A Vine Leaf Motif, 7th and 8th Century AD, Preserved in the Louvre Museum (URL: 9).

عمده تزئینی و پیکره‌ای تقسیم کرد. گچ‌بری‌های تزئینی شامل اشکال مختلف گیاهی، طرح‌های هندسی و یا عناصر تزئینی معماری هستند و گچ‌بری‌های پیکره‌ای به انسان و حیوان تعلق دارند (فخرزاد، ۱۳۹۳: ۳۳). بخش بزرگ آثار بازمانده گچ‌بری دوره ساسانی را نقش‌های گیاهی و هندسی تشکیل داده است؛ بیشترین نقش‌های گیاهی استفاده شده در گچ‌بری‌های ساسانی طرح گل نیلوفر آبی، گل چندپر، درخت نخل، برگ کنگر، تاک و پیچک است. در این بخش از پژوهش نمونه‌هایی از گچ‌بری‌های چال‌ترخان و تیسفون که دارای نقش‌های گیاهی و هندسی هستند بررسی می‌شوند و در انتها نقش‌های گیاهی و هندسی که در سیراف، چال‌ترخان و تیسفون بوده در جدول ۱ جمع‌بندی می‌شوند.

چال‌ترخان

محوطه تاریخی چال‌ترخان در ۲۰ کیلومتری جنوب شرقی شاه‌عبدالعظیم‌شهری و در جنوب تهران قرار گرفته است. این محوطه همان نظام‌آباد

کامل دیوارها و یا در طراحی‌های هندسی به کار می‌گرفتند (بوسایلی و شرانو، ۱۳۸۳: ۶۳-۶۴).

بررسی نقش‌های گیاهی و هندسی گچ‌بری‌های چال‌ترخان و تیسفون

کاوش‌های باستان‌شناسی نشان داده است، با وجود شکنندگی تزئینات گچی، این عنصر در طول دوره اشکانی و ساسانی نقش عمده‌ای در آرایش بناهای رسمی داشته است. اما متأسفانه اطلاعات ما درباره تزئینات گچی دوره ساسانی محدود به چند محوطه است که اغلب آنها به‌طور اتفاقی کاوش شده‌اند و کاوش آنها نیز ناتمام باقی‌مانده است. همچنین کاوش برخی از این محوطه‌ها دقیق نبوده و کاوشگران کمتر به معرفی دقیق تزئینات گچی پرداخته‌اند. گچ‌بری‌های مکشوفه از محوطه‌های مورد کاوش و قطعاتی که به‌طور اتفاقی از برخی از دیگر محوطه‌ها به‌دست آمده، معرف طیف کامل تزئینات گچی در بناهای دوره ساسانی نیست ولی براساس آنچه تاکنون پیدا شده است، می‌توان از نظر موضوع، گچ‌بری‌های این دوره را به دو گروه

تصویر ۱۲. گچ‌بری چال‌ترخان با نقش میوه انگور و برگ کنگر، محفوظ در موزه بوستون
www.Raeeka.Wordpress.com

Fig. 12. Chal Tarkhan Plasterwork with Grape Fruit and Artichoke Leaves, Preserved in the Boston Museum. www. Raeeka.Wordpress.com.

چال‌ترخان نقش دو خوشه انگور با دایره‌های زیاد و متراکم دیده می‌شود که به شاخه‌ای متصل شده‌اند و در قسمت بالایی شاخه انگور مرغابی ایستاده است که در کنارش تک‌برگ کنگر قرار دارد. گویی مرغابی بر ساقه برگ کنگر ایستاده است. برگ کنگر در گچ‌بری چال‌ترخان به شش برگ با لبه گرد و مورب و یک سربرگ خمیده تقسیم شده که هرکدام دارای شیارهای توخالی هستند (تصویر ۱۲).

تیسفون

تیسفون یا سلمان پاک امروزی در ۳۵ کیلومتری جنوب بغداد واقع است. این شهر در ساحل شرقی دجله و در برابر شهر سلوکیه ساخته شده است. درباره ریشه تیسفون چیزی نمی‌دانیم اما این اسم در زبان یونانی کتروفون، رومی کنسی پونو، در متون دوران ساسانی تیسپون یا تیسفون آمده

است که از آن مجموعه‌ای از آثار معماری و گچ‌بری‌های متعلق به اواخر ساسانی و اوایل اسلام به دست آمده است (ایازی و میری، ۱۳۸۵: ۱۱). حفاری این محوطه را هیئت مشترک موزه هنرهای زیبای بوستون و موزه دانشگاه فیلادلفیا به سرپرستی اریک اشمیت و به دستکاری جرج مایلز در فاصله سال‌های ۱۹۳۶-۱۹۳۴م انجام داد که بقایای ارزشمند معماری و به‌ویژه گچ‌بری‌های متنوع و زیبایی از عصر ساسانی تا اوایل دوره اسلامی از آن به دست آمده است (چهری، ۱۳۸۶: ۵۸). قطعات گچی چال‌ترخان با نقش مایه‌های گیاهی، هندسی، حیوانی، انسانی و یا ترکیبی از این نقش‌مایه‌ها است. یکی از عناصر رایج در گچ‌بری‌های ساسانی، نقش گیاهی گل نیلوفر آبی است که به‌صورت تزئینی بر روی دیوارها و سطوح بناها و کاخ‌ها نقش می‌شد که در گچ‌بری چال‌ترخان نیز این نقش دیده می‌شود. گل نیلوفر آبی در گچ‌بری چال‌ترخان با هشت گل برگ قرینه اشکی شکل و با شیارهای فرورفته که در مرکز به یک نهنج دایره‌ای توخالی متصل هستند، نقش شده است. این گل درون یک دایره گودرفته قرار گرفته و اطراف دایره با نوارهای مرواریدی شکل به‌صورت مدور احاطه شده است (تصویر ۱۰).

نقش مایه گیاهی برگ تاک، میوه انگور و برگ کنگر نیز در گچ‌بری چال‌ترخان دیده می‌شود که به‌صورت ترکیبی گیاهی-هندسی-حیوانی نقش شده. در یکی از گچ‌بری‌های چال‌ترخان قاب‌های چهار گوشه دیده می‌شود که هرکدام شامل نقش گیاهی و حیوانی بوده است؛ در هرکدام نقش برگ تاک و نقش مرغابی به‌صورت تکرارشونده یکی در میان قرار گرفته‌اند. برگ تاک با پنج لبه تیز و چهار پر قرینه در سمت چپ و راست و یک پیچک مدور که آن را در برگرفته است نقش شده است (تصویر ۱۱). در گچ‌بری دیگری از

تصویر ۱۳. گچ‌بری تیسفون با نقش نخل بادبزنی و گل نیلوفر، قرن ششم م، محفوظ در موزه متروپولیتن (URL: 11).

Fig. 13. Plaster of Ctesiphon with Fan Palm and Lotus Flower Pattern, 6th Century AD, Preserved in the Metro-

دجله را کاوش و بررسی کردند. در کاوش‌های هیئت ایتالیایی در سال ۱۹۶۴ در شهر سلوکیه نیز برخی عملیات پژوهش در تیسفون به انجام رسید و در سال ۱۹۷۰ طارق مظلوم حفاری‌هایی در این محل انجام داد (محمدی فر، ۱۳۹۰: ۱۶۳). در سال‌های اخیر ضمن کاوش‌های علمی در تیسفون به آثاری چند از گچ‌بری‌هایی با طرح‌های متنوع برخورد کرده‌اند؛ که اکنون در موزه برلین و متروپولیتن نیویورک موجودند (انصاری، ۱۳۶۵: ۳۴۱). یکی از گچ‌بری‌های به‌دست آمده از تیسفون که مربوط به اواخر دوره ساسانی و در قرن ششم م تولید شده یک کنگره گچی است که با فن قالبی است و به نقش‌های گیاهی مزین شده. این قطعه ارتفاع آن ۴۳ سانتی‌متر و عرض آن ۳۰ اینچ و ضخامت آن ۴ سانتی‌متر است به‌صورت سه دوزنقه واژگون و نابرابر است که بر یکدیگر قرار گرفته‌اند و پلکانی متقارن را به‌وجود آورده. نقش مایه‌های گیاهی به‌کاررفته در این گچ‌بری به صورتی درختی متقارن (درخت نخل یا درخت زندگی) و با شاخه‌های پیچان و برگ‌های مختلف است. در بخش بالایی این قطعه تک‌درختی به حالت ایستا و عمود قرار دارد که به‌احتمال درخت سرو است (تصویر ۱۴).

گچ‌بری دیگر از تیسفون یک قطعه مستطیلی شکل مزین شده با طرح‌های گیاهی است. در

تصویر ۱۴. گچ‌بری تیسفون با نقش درخت نخل و سرو، قرن ششم م، محفوظ در موزه بریتانیا (URL: 10).

Fig. 14. Plaster of Ctesiphon with Palm Tree and Cypress Pattern, 6th Century AD, Preserved in the British Museum (URL: 10).

است (Kroger, 1986: 446). استریک نخستین گزارش مکتوب از خرابه‌های تیسفون را در سال ۱۹۰۱ م ارائه کرد. اولین بررسی نظام‌مند منطقه را ارنست هرتسفلد و زاره در سال‌های ۱۹۰۳ تا ۱۹۱۱ انجام دادند. از سال ۱۹۲۸ تا ۱۹۳۲ یک هیئت مشترک آمریکای-آلمانی به سرپرستی اسکار رویتر و ارنست کونل دو سمت رودخانه

تصویر ۱۵. گچ‌بری تیسفون با نقش برگ کنگر و نوار لوزی، قرن ششم م، محفوظ در موزه متروپولیتن (URL: 12).

Fig. 15. Plaster of Ctesiphon with Artichoke Leaves and Rhombus Stripes, 6th Century AD. Preserved in the Metropolitan Museum (URL: 12).

تصویر ۱۶. گچ‌بری تیسفون با نقش درخت نخل و گل نیلوفر، قرن ششم م، محفوظ در موزه متروپولیتن (URL: 13).

تصویر ۱۷. گچ‌بری تیسفون با نقش درخت نخل، قرن ششم م، محفوظ در موزه متروپولیتن (URL: 14).

Fig. 16. Plaster of Ctesiphon with Palm Tree and Lotus Flower Pattern, 6th Century AD, Preserved in the Metropolitan Museum (URL: 13).

Fig. 17. Plaster of Ctesiphon with Palm Tree Pattern, 6th Century AD, Preserved in the Metropolitan Museum (URL: 14).

به سمت چپ در حرکت هستند. همه برگ‌ها بر فراز نواری لوزی شکل و توخالی قرار گرفته‌اند (تصویر ۱۵).

نمونه دیگری از گچ‌بری تیسفون یک قطعه مستطیلی شکل است که به سه بخش تقسیم شده؛ در بخش بالایی پنج درخت نخل هفت برگی با برگ‌هایی با لبه تیز به صورت قرینه در یک ردیف افقی به صورت تکرارشونده در کنار هم قرار گرفته‌اند. در قسمت میانی این گچ‌بری دایره‌های توخالی به شکل نواری مرواریدی نقش شده‌اند

این گچ‌بری نخل‌های بادبزی و گل‌های نیلوفر آبی به صورت یکی در میان و متناوب بر فراز طرح طناب نقش شده‌اند. گل برگ‌های گل نیلوفر به شکل هشت‌پر که هر گل برگ به شکل قلب و با شیارهای توخالی که همه به نهنج دایره‌ای در مرکز متصل هستند، اجرا گردیده است (تصویر ۱۳).

نمونه دیگر از گچ‌بری تیسفون نقش برگ کنگر است؛ این گچ‌بری قابی مستطیلی شکل دارد که هشت برگ کنگر پهن با چهار برگ شیاردار توخالی به صورت قرینه و پشت‌به‌پشت هم به صورت افقی

تصویر ۱۸. گچ‌بری تیسفون با نقش برگ تاک و میوه انگور، قرن ششم م، محفوظ در موزه متروپولیتن (URL: 15).

Fig. 18. Plaster of Ctesiphon with the Pattern of Vine Leaves and Grape Fruit, 6th Century AD, Preserved in the Metropolitan Museum (URL: 15).

جدول ۱. بررسی نقش‌های گیاهی و هندسی موجود در گچ‌بری‌های سیراف، چال‌ترخان و تیسفون

Table 1. Plant and Geometric Motifs in Siraf, Chal Tarkhan and Ctesiphon Plasters

نوع نقش	مکان						نوع نقش
	تیسفون		چال ترخان		سیراف		
هندسی							گیاهی
دایره	●	●	●	●	●	●	گل نیلوفر آبی
مثلث	-	-	-	-	●	●	گل خرزهره
لوزی	●	-	-	-	●	●	گل کوبک
بیضی	●	-	●	-	●	●	گل آفتاب‌گردان
مربع	-	●	●	●	-	●	برگ کنگر
دو‌زنقه	●	●	-	-	●	●	درخت نخل
ستاره	-	●	-	●	●	●	برگ تاک
قلب	●	●	-	●	●	●	میوه انگور

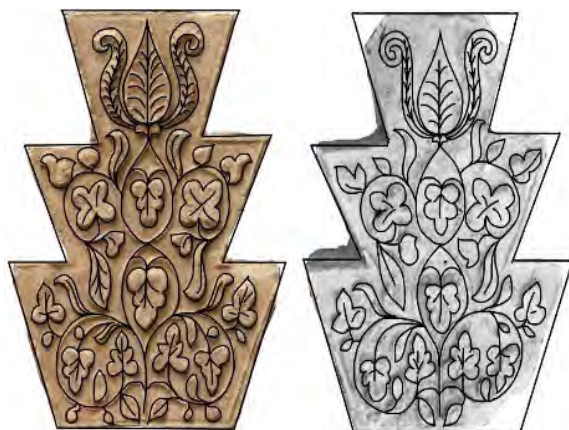
رگ برگ‌هایی مورب و با عمق کم و چند حفره مدور، به‌عنوان برگ تاک در گچ‌بری تیسفون دیده می‌شود. در سمت راست برگ تاک خوشه‌ای با انگوره‌های دایره‌ای شکل به‌صورت وارونه آویزان است. برگ تاک و میوه انگور توسط پیچک‌هایی باریک به هم متصل هستند (تصویر ۱۸).

مقایسه نقش‌های گیاهی و هندسی گچ‌بری‌های سیراف با گچ‌بری‌های چال‌ترخان و تیسفون

هنر گچ‌بری به‌عنوان یکی از هنرهای تزئینی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و قابلیت‌های ویژه گچ‌بری بر هیچ هنرمند و معماری پوشیده نیست. از نقش‌های ناب و زیبا در گچ‌بری

که بخش بالا و پایین را از هم جدا کرده‌اند. بخش زیرین نیز گل‌های نیلوفر آبی با گل برگ‌های بزرگ و پهن این قطعه را مزین کرده است (تصویر ۱۶). قطعه دیگر از گچ‌بری‌های تیسفون که دارای نقش نخل است لوحی گرد با سوراخی مدور در مرکز است که دورتادور آن را نخل‌های تابشی فراگرفته‌اند و در ورای هر نخل برگی قلبی شکل نیز قرار دارد. حاشیه دور این لوح با نقش‌های کوچک هندسی مزین شده است (تصویر ۱۷).

از دیگر نقش‌های به‌کاررفته در گچ‌بری‌های تیسفون نقش برگ تاک و میوه انگور است که یکی از نقش‌های بسیار رایج در دوره ساسانی است. در این نمونه برگی پهن و با پنج پر با لبه تیز و

تصویر ۱۹. کنگره گچی سیراف و تیسفون با نقوش گیاهی

Fig. 19. Plaster Congress of Ctesiphon and Siraf with Plant Motifs (From Left to Right).

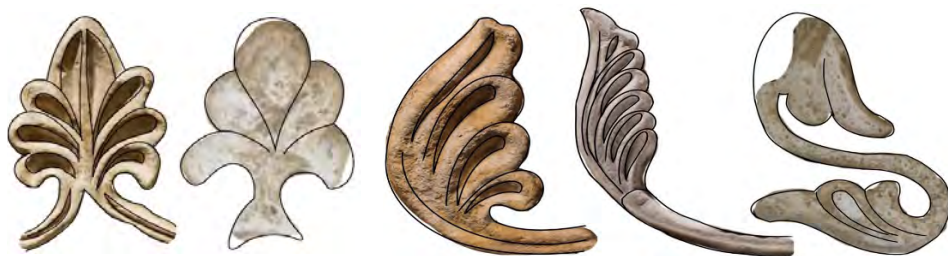
تصویر ۲۰. نمونه‌های گل نیلوفر آبی سیراف، چال ترخان و تیسفون

Fig. 20. Samples of Lotus Flower Plaster from Ctesiphon, Chal Tarkhan and Siraf (From Left to Right).

نقش‌های گیاهی با کنگره تزئینی

کنگره گچی با فرمی به صورت سه دوزنقه واژگون که روی یکدیگر قرار دارند و مملو از نقش‌های گیاهی است از گچ‌بری‌های سیراف و تیسفون به دست آمده؛ طرح درخت نخل (یا درخت زندگی) در حالت‌های مختلف (عمود، واژگون و مورب) و درخت سرو و برگ‌های سوزنی در این کنگره دیده می‌شود. متأسفانه طرح بخش ابتدایی و تقریباً میانی کنگره سیراف کاملاً از بین رفته اما با توجه به بخش‌های سالم مانده و تطبیق آن با کنگره تیسفون می‌توان طرح قسمت از بین رفته را شناسایی کرد. با کنار هم گذاشتن این دو کنگره و ترسیم نقش‌های بخش‌های از بین رفته می‌توان گفت نمونه سیراف کپی عینی و بی‌کم‌وکاست از نمونه تیسفون است (تصویر ۱۹).

می‌توان به نقش‌های گیاهی اشاره کرد که به خوبی بیان‌گر ذهن خلاق هنرمندان ایرانی است. این نقش‌ها، انتزاعی از طبیعت هستند که شکل‌های بسیار متنوعی را می‌توان در آنها یافت. در دوران ساسانی، گچ‌کاری و گچ‌بری مقام مهمی در هنر تزئینی داشته و از آن در جهت پوشش دیوارها استفاده می‌کردند و به علاوه استوک‌های گچی زیننده بناهای حکومتی بوده‌اند (اعظمی و دیگران، ۱۳۹۲: ۱۶). از دوره ساسانی در محوطه‌های تاریخی چال ترخان و تیسفون گچ‌بری‌های تزئینی با نقش‌های گیاهی و هندسی بسیار یافت شده است که در ادامه پژوهش به بررسی تطبیقی نقش‌های گیاهی و هندسی این محوطه‌های تاریخی با سیراف می‌پردازیم و در انتها در جدول ۲ جمع‌بندی می‌شوند.

تصویر ۲۱. نمونه‌های گچ‌بری برگ کنگر سیراف، چال ترخان و تیسفون

تصویر ۲۲. نمونه‌های گچ‌بری درخت نخل سیراف و تیسفون

Fig. 21. Samples of Artichoke Leaf Plaster from Ctesiphon, Chal Tarkhan and Siraf (From Left to Right).

Fig. 22. Samples of Palm Tree Plaster from Ctesiphon and Siraf (From Left to Right).

هم نقش شده و در گچ‌بری چال ترخان به صورت تک‌برگ باریک که با رگ برگ‌های ظریف با شیارهای فرورفته مزین شده و در گچ‌بری تیسفون این طرح در تعداد زیاد در کنار هم به صورت موازی نقش شده و برگ کنگر به صورت برگ‌های پهن و کوتاه و با رگ برگ‌های کمتر نسبت به چال ترخان و با شیارهای فرورفته مزین شده است (تصویر ۲۱).

نقش مایه درخت نخل

درخت نخل با یک برگ عمودی و مستقیم در بالاترین بخش و دو برگ خمیده رو به پایین در بخش زیرین و تعدادی برگ‌های قرینه و مورب در سمت چپ و راست در بخش میانی در گچ‌بری‌های سیراف و تیسفون دیده می‌شود و تنها تفاوت بین آنها در تعداد این برگ‌ها و تزئینات درون برگی است که در گچ‌بری تیسفون درخت نخل با فرورفتگی و برجستگی‌های تزئینی است اما در گچ‌بری سیراف درخت نخل ساده و بدون آرایه‌های تزئینی است (تصویر ۲۲).

نقش مایه برگ تاک

نقش برگ تاک در گچ‌بری‌های سیراف، چال ترخان و تیسفون بسیار باهم شباهت دارند. هر سه برگ‌هایی پهن با پنج پر دارند که انتهای آنها به پیچک‌های مدور و باریک متصل هستند.

نقش مایه گل نیلوفر آبی

در گچ‌بری‌های سیراف نقش گل‌های متنوعی به چشم می‌خورد مانند گل نیلوفر آبی، خرزهره، کوبک و آفتابگردان که معمولاً محصور در قاب‌های دایره‌ای، لوزی، ستاره‌ای و قلبی هستند که از این میان تنها گل نیلوفر آبی بیشترین شباهت را با گل‌های گچ‌بری‌های چال ترخان و تیسفون دارد. در هر سه نمونه گچ‌بری از گل نیلوفر آبی از نظر تعداد، شکل و فرم گل برگ و نهنج همانند هم هستند اما چال ترخان و تیسفون گل برگ‌ها دارای شیارهای فرورفته (به احتمال برای نشان دادن رگ برگ‌ها بوده) است اما گل سیراف ساده و بدون رگ برگ نقش شده است. همچنین فرم و منقش‌های بودن قاب اطراف گل نیلوفر چال ترخان و سیراف مانند هم می‌باشند و تنها شکل تزئینی داخلی قاب تغییر کرده است (تصویر ۲۰).

نقش مایه برگ کنگر

طرح برگ کنگر از نقش‌های گیاهی متداول در گچ‌بری‌های سیراف و دوره ساسانی بوده است. از نظر شکل ظاهری برگ کنگر در گچ‌بری‌های سیراف و چال ترخان و تیسفون همانند هم هستند تنها تفاوت در تزئینات درون برگی، ابعاد و جهت قرارگیری آنهاست. در نمونه‌های مورد بررسی در این پژوهش برگ کنگر سیراف به صورت دو برگ متصل به هم در دو جهت مخالف ولی روبه‌روی

تصویر ۲۳. نمونه‌های گچ‌بری برگ تاک سیراف، چال ترخان و تیسفون

Fig. 23. Samples of Vine Leaf Plaster from Ctesiphon, Chal Tarkhan and Siraf (From Left to Right).

تصویر ۲۴. نمونه‌های گچ‌بری میوه انگور سیراف، چال ترخان و تیسفون

Fig. 24. Samples of Grape Fruit Plaster from Ctesiphon, Chal Tarkhan and Siraf (From Left to Right).

چال ترخان فرم کلی خوشه انگور شبیه به میوه گلابی شده و در نمونه تیسفون به شکل مثلث در آمده است (تصویر ۲۴).

تحلیل داده‌ها

براساس آنچه گذشت در نقش‌های تزئینی گچ‌بری‌های سیراف گونه‌های مختلفی از نقش‌های گیاهی و هندسی به کار رفته است، نقش‌های گیاهی در گچ‌بری سیراف با نگاهی کاملاً ناتورالیستی یا طبیعت‌گرایانه و نمادپردازانه طراحی شده که با نقش‌های هندسی ترکیب و تلفیق شده‌اند، اما نقش‌های غالب و مورد توجه، نقش‌های گیاهی هستند (پنجه‌باشی و محمدجانی دیوکلائی، ۱۴۰۲: ۱۲۱). با مقایسه تطبیقی انجام گرفته با چال ترخان و تیسفون تأثیرپذیری هنر سیراف از دوره ساسانی را تأیید می‌کند. در پژوهش حاضر نمونه‌هایی مورد بررسی تطبیقی قرار گرفتند که با تزئینات گیاهی

برگ تاک سیراف ساده‌تر نقش شده اما برگ تاک چال ترخان و تیسفون به نقش‌های تزئینی مانند حفره‌های مدور، خطوط موازی و منحنی با عمق کم آراسته شده‌اند؛ همچنین در نمونه چال ترخان برگ تاک علاوه بر اینکه همانند سیراف و تیسفون پیچکی مدور اطراف خود دارد، قابی مربع‌شکل نیز آن را احاطه کرده است (تصویر ۲۳).

نقش‌مایه میوه انگور

میوه انگور در گچ‌بری‌های سیراف و چال ترخان و تیسفون از لحاظ فرمی و تعداد انگور متفاوت هستند؛ در گچ‌بری سیراف تعداد اندکی دانه انگور که به شکل دایره‌هایی کوچک و توخالی که به دو شاخه پیچکی شکل در دو سمت پشت به هم نقش شده‌اند اما در گچ‌بری‌های چال ترخان و تیسفون تعداد زیادی دانه انگور دایره‌ای شکل در کنار هم به صورت فشرده قرار گرفته‌اند که در نمونه

جدول ۲. مقایسه تطبیقی نقوش گیاهی گچ‌بری‌های سیراف با چال‌ترخان و تیسفون

Table 2. Comparative Comparison of Plant Motifs in Siraf, Chal Tarkhan and Ctesiphon Plasters

تیسفون	چال‌ترخان	سیراف	نوع نقش	شبهات	تفاوت
	-		نقوش گیاهی با کنگره تزئینی	فرم بیرونی و تمام نقوش داخلی	-
			گل نیلوفر آبی	هشت گل برگ اشکی شکل با لبه گرد متصل به نهنجی دایره‌ای	نمونه سیراف بدون شیار و ساده، طرح داخلی قاب برای سیراف مثلث و چال ترخان دایره‌ای
			برگ کنگر	برگ ابتدایی با لبه خمیده و باقی برگ‌ها مورب و اشکی	نمونه سیراف ساده و بدون شیار، کوچک‌تر و تعداد برگ‌های کمتر
	-		درخت نخل	برگ‌های مورب در سمت چپ و راست و برگ زیرین خمیده	نمونه سیراف ساده و بدون شیار و تعداد برگ‌های کمتر
			برگ تاک	برگ‌های پهن و پنج پر، پیچک باریک و مدور	نمونه سیراف ساده و بدون رگ برگ‌های تزئینی نمونه چال ترخان دارای قاب اما سیراف و تیسفون بدون قاب
			میوه انگور	فرم دایره‌ای دانه‌های انگور	نمونه سیراف تعداد دانه انگور بسیار کم اما چال ترخان و تیسفون تعداد زیاد و فشرده

ساسانی نیز مشابهت دارد. به‌عنوان مثال تقارن و تکرار دو اصل در هنر تزئینی دوره ساسانی است که

و هندسی بودند. در زمینه ترکیب‌بندی و چیدمان نیز به‌نظر می‌رسد گچ‌بری‌های سیراف با نمونه‌های

جدول ۳. مقایسه تکرار و تقارن در گچ‌بری سیراف با چال‌ترخان و تیسفون

Table 3. Comparison of Repetition and Symmetry of Plant Motifs in Siraf, Chal Tarkhan and Ctesiphon Plasters

تیسفون	چال‌ترخان	سیراف
		
تکرار فرم و قرینه بودن نقوش به صورت افقی	تکرار فرم و قرینه بودن نقوش به صورت افقی و عمودی	تکرار فرم و قرینه بودن نقوش به صورت افقی و طبقه‌ای

جدول ۴. مقایسه ترکیب‌بندی با تکرار فرم یکی در میان گچ‌بری سیراف با گچ‌بری چال‌ترخان و تیسفون.

Table 4. Comparison of Composition of Motifs in Siraf, Chal Tarkhan and Ctesiphon Plasters

تیسفون	چال‌ترخان	سیراف
		
تکرار فرم قرینه یکی در میان به صورت افقی	تکرار فرم قرینه یکی در میان به صورت افقی و عمودی	تکرار فرم قرینه یکی در میان به صورت افقی، عمودی و چرخشی

در گچ‌بری‌های سیراف نیز اجرا و به کار گرفته شده است. جدول ۳ به مقایسه و شباهت ترکیب‌بندی بر اساس تکرار و تقارن در گچ‌بری سیراف با نمونه‌های چال‌ترخان و تیسفون می‌پردازد.

علاوه بر این تشابهات می‌توان روش و شیوه ساخت تزئینات گچ‌بری سیراف را افزود که همانند دوره ساسانی با روش قالب‌گیری، بنایی و پیش‌ساخته بوده است. بنابراین موارد مطرح شده و بررسی‌های به‌عمل‌آمده نشان می‌دهد که تزئینات گچ‌بری‌های سیراف در شیوه ساخت، اجرا و طراحی میراث دار هنر ساسانی هستند. از سویی دیگر مطالعات به عمل آمده نشان می‌دهد تأثیر

همچنین در مواردی از نمونه‌های ساسانی ترکیب‌بندی با تکرار فرم قرینه به صورت یکی در میان با تکرار دو نقش نیز دیده می‌شود. شکل‌ها در این نمونه ترکیب‌بندی دارای ریتمی ساده، هماهنگ، منظم و بازتابی افقی و عمودی هستند که این موارد در نمونه‌های سیراف نیز قابل مشاهده است. جدول ۴ به مقایسه و شباهت

در گچ‌بری‌های سیراف نیز اجرا و به کار گرفته شده است. جدول ۳ به مقایسه و شباهت ترکیب‌بندی بر اساس تکرار و تقارن در گچ‌بری سیراف با نمونه‌های چال‌ترخان و تیسفون می‌پردازد. همچنین در مواردی از نمونه‌های ساسانی ترکیب‌بندی با تکرار فرم قرینه به صورت یکی در میان با تکرار دو نقش نیز دیده می‌شود. شکل‌ها در این نمونه ترکیب‌بندی دارای ریتمی ساده، هماهنگ، منظم و بازتابی افقی و عمودی هستند که این موارد در نمونه‌های سیراف نیز قابل مشاهده است. جدول ۴ به مقایسه و شباهت

هنر گچ‌بری ساسانی بر تزئینات گچ‌بری سیراف همراه با نوآوری‌هایی در این زمینه بوده است. برای نمونه در زمینه نقش‌های گیاهی می‌توان به طراحی انواع گل‌های متنوع و طراحی متفاوت برگ کنگر اشاره کرد؛ همچنین در زمینه نقش‌های هندسی نیز می‌توان به طراحی متفاوتی از انواع قاب‌های حصاری اطراف گل‌ها و نقش‌های هندسی ترکیبی و متداخل اشاره کرد. در نهایت به نظر می‌رسد هنرمندان سیرافی در طراحی گچ‌بری‌های خود در پی تقلید صرف نبوده‌اند، بلکه با استفاده و الهام‌گیری از نقش‌های تزئینی ساسانی سعی کرده‌اند نقش‌هایی جدید بیافرینند.

برآیند

بررسی نقش‌های گچ‌بری‌های گیاهی دوره ساسانی و تأثیر آن بر نقش‌های سیراف ویژگی‌های برجسته هنر این دوران را مشخص می‌کند. بازنمایی دقیق نقش‌های گیاهی و هندسی از مهم‌ترین ویژگی‌های اصولی هنر این دوران است. کارکرد بازنمایی نقش‌های که برگرفته از نمونه‌های حقیقی و شناخته شده گیاهی است هدفی است که هنرمند این دوره با اهمیت درخوری به آن توجه داشته است. آثار نقش‌برجسته سیراف با تأثیرپذیری از دوره ساسانی تمام ویژگی‌های گیاهی و هندسی مشترک را نشان می‌دهد. در این نقش‌های استفاده از قاب‌های مشابه این تأثیرپذیری را به چشم می‌آورد. براساس بررسی‌های صورت گرفته، نقش‌های تزئینی گچ‌بری‌های سیراف به دو گونه نقش‌های گیاهی و هندسی قابل تقسیم‌بندی است. نقش‌های گیاهی به کاررفته در گچ‌بری‌های سیراف شامل نقش‌هایی چون گل نیلوفر آبی، گل خرزهره، گل کوبک، گل آفتابگردان، برگ کنگر، درخت نخل، برگ تاک و میوه انگور است که از این میان تنها نقش‌مایه گیاهی گل خرزهره و گل آفتابگردان که به احتمال

نقشی محلی و فاقد پیشینه هنری در گچ‌بری دوره ساسانی است. به همین ترتیب نقش‌های هندسی به کاررفته در گچ‌بری‌های تزئینی سیراف شامل نقش‌هایی چون دایره، بیضی، مثلث، لوزی، دوزنقه، ستاره و قلب است که از این میان نیز نقش هندسی ستاره و قاب‌گیری نقش‌های با قلب و همچنین ترکیب دو نقش هندسی با هم و سپس قرارگیری نقش‌های گیاهی در درون آن‌ها حاصل ذوق هنری هنرمندان سیرافی است که در نمونه‌های ساسانی مشاهده نشده است. علاوه بر تأثیرگذاری شکلی و فرمی نقش‌های گچ‌بری‌های چال‌ترخان و تیسفون بر گچ‌بری‌های سیراف شباهت‌هایی از لحاظ ترکیب‌بندی و ساختار، نسبت‌ها و تکرارها، اصل تقارن، ریتم‌های متعدد، بازتاب‌های افقی، عمودی، چرخشی نیز مشاهده می‌شود. با این حال اما تفاوت‌هایی مانند بزرگ‌نمایی، عدم پرداخت به جزئیات و ساده‌تر شدن طرح‌ها و همچنین خلق آرایه‌های جدید و طراحی متفاوت از نقش‌هایی چون برگ کنگر و میوه انگور در گچ‌بری‌های سیراف نسبت به نمونه‌های چال‌ترخان و تیسفون وجود دارد که نشان‌دهنده خلاقیت بصری هنرمندان سیرافی بوده است. هنرمند سیراف با تأکید بر توانایی و ادراک و تأثیرپذیری از تجربه و شناخت هنر دوره ساسانی سعی داشته است گسترش نقش‌ها و شناخت آن را به واسطه شکل‌یابی و کاربست کادر و حاشیه‌سازی زمینه‌ساز تجربه‌گری و گسترش نقش‌های جدید کند. از این دیدگاه قرار دادن نقش‌های دوره ساسانی به منزله پایه، تأکیدی بر کارکرد فعال‌سازی و شکوفایی حس خلاقیت برای مشاهده و شناخت نقش‌های دوره ساسانی را تحکیم می‌کند.

کتابنامه | Bibliography

- احمدی، عباس علی؛ خواجه، امینه و پارسایی یرازجانی، مهرداد. (۱۳۹۹). «گونه شناسی و تبیین مضامین هنر گچ‌بری در مسجد جامع قدیم سیراف»، مطالعات باستان‌شناسی دوران اسلامی، دوره ۲، شماره ۱: ۱۵۹-۱۷۲.
- Ahmadi, Abbas Ali; Khajeh, Amineh and Parsaie Borazjani, Mehrdad. (2021). Classification and Typology of Plaster Moulding Motifs in Masjed-e Jame Siraf, *Journal of Islamic Archaeology Studies*, Vol. 1, No. 2: 217- 230 (In Persian).
- اصطخری، ابواسحاق ابراهیم. (۱۳۷۳). المسالك و الممالک به کوشش ایرج افشار. تهران: علمی و فرهنگی.
- Istakhri, Abu Ishaq Ibrahim. (1961). *Al- Masalak wa Al- Mamalak*, Translated by Iraj Afshar, Tehran: scientific and cultural (In Persian).
- اعظمی، زهرا؛ شیخ‌الحکمای، محمدعلی و شیخ‌الحکمای، طاهر (۱۳۹۲)، «مطالعه تطبیقی نقوش گیاهی گچ‌بری‌های کاخ تیسفون با اولین مساجد ایران»، هنرهای زیبا- هنرهای تجسمی، دوره ۱۸، شماره ۴: ۱۵-۲۴.
- Azami, Zahra; Sheikhol hokamae, Mohammad Ali; Sheikhol hokamae Taher. (2014). A comparative Study of Stucco Design and plants Motifs in Ctesiphon Palace and Early Iranian Mosques (Mosque of Naien, Mosque of Ardestan, Mosque of Isfahan), *Journal of Fine Arts: Visual Arts*, Vol. 18, No. 4: 15- 24 (In Persian).
- انصاری، جمال. (۱۳۶۵). «گچ‌بری دوران ساسانی و تأثیر آن در هنرهای اسلامی»، هنر، شماره ۱۳: ۳۱۸-۳۷۳.
- Ansari, Jamal. (1987). Plastering of the Sassanid era and its influence on Islamic arts, *Art Quarterly*, NO. 13: 318- 373 (In Persian).
- انصاری، جمال. (۱۳۷۶). گچ‌بری در تزئینات وابسته به معماری ایران در دوره اسلامی به کوشش محمد یوسف کیانی، تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور.
- Ansari, Jamal. (1997). *Plastering in decoration related to the architecture of Iran in the Islamic period*, Tehran: Cultural Heritage Organization of the country (In Persian).
- ایازی، سونیا؛ میری، سیم. (۱۳۸۵). گچ‌بری در آرایه‌ها و تزئینات معماری دوران اسلامی و ساسانی، تهران: موزه ملی ایران.
- Ayazi, Sonia; Miri, Sima. (2006). *Plastering in ar-rays and architectural decorations of the Islamic and Sassanid periods*, Tehran: National Museum of Ancient Iran (In Persian).
- بختیاری، حسین. (۱۳۵۵). «باستان شناسان پرده‌های فراموشی از روی سیراف کنار زند»، هنر و مردم، شماره ۱۶۷: ۴۱-۵۹.
- Bakhtiari, Hussein. (1976). Archaeologists removed the curtains of oblivion from the Siraf, *Art and People*, No, 167: 41- 59 (In Persian).
- بوسایلی، ماریو؛ شراتو، امبرتو. (۱۳۸۳). هنر پارتی و ساسانی، ترجمه یعقوب آژند. تهران: مولی.
- Bussaghi, Mario; Umberto Scerrato. (2010). *Parthian and Sassanian Art*, Translated by Ya'ghoub Azhand, Tehran: mola (In Persian).
- پرادا، ایدت. (۱۳۸۳). هنر ایران باستان (تمدن‌های پیش از اسلام)، ترجمه یوسف مجدزاده، تهران: دانشگاه تهران.
- Porada, Edith. (2004). *The art of Ancient Iran (pre- Islamic cultures*, Translated by Yousef Majidzadeh, Tehran: University of Tehran (In Persian).
- پنجه‌باشی، الهه؛ دولاب، فاطمه. (۱۳۹۵). «مطالعه نقش برجسته‌های گیاهی سیراف در دوره ساسانی»، جلوه هنر، دوره ۹، شماره ۲، ۲۱-۳۸.
- Panjehbashi, Elaheh; Doolab, Fatemeh. (2018). Study of Siraf Plant Motif in Relief Works of Sassanid Era, *Glory of Art*, Vol. 9, No. 18: 21- 38 (In Persian).
- پنجه‌باشی، الهه؛ محمدجانی دیوکلائی، زینب (۱۴۰۲)، مطالعه نقوش گیاهی گچ‌بری‌های سیراف با تأثیرپذیری آن از دوره ساسانی مطالعه موردی: گچ‌بری‌های بیشاپور، مجموعه مقالات سیراف، انتشارات پژوهشکده هنر فرهنگستان هنر، ۱۰۱-۱۲۶.
- Panjehbashi, Elaheh; Mohammadjani Divkolaei, Zeinab. (2024). Studying the plant motifs of Siraf plasters with its influence from the Sassanid period; case study: Bishapur plasters, A collection of articles by Siraf, *Far- hangestan Honar*, 101- 126 (In Persian).
- چهری، محمداقبال. (۱۳۸۶). «پژوهشی در گچ‌بری‌های ساسانی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
- Chehri, Mohammad Eghbal. (2007). *Research in Sassanian Arco graphies*, Unpublished Master's Thesis, Sistan & Baluchestan University (In Persian).
- رستمی، هوشنگ. (۱۳۹۰). «بررسی نقوش و نشان‌های نمادین در سنگ‌نگاره‌ها و گچ‌بری‌های ساسانی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه سیستان و بلوچستان
- Rostami, Houshang. (2012). *Study of the Symbolic*

- Tehran: elmi Farhangi (in Persian).
 محمدی فر، یعقوب. (۱۳۹۰). باستان‌شناسی و هنر اشکانی، تهران: سمت.
- Mohamadifar, Yaghoob. (2011). *Archeology and Parthian Art*, Tehran: Samt (in Persian).
 معصومی، غلامرضا. (۱۳۷۴). سیراف (بندر طاهری)، چاپ دوم، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، تهران: قطره.
- Masoumi, Gholam Reza. (1995). *Siraf*, Society for the Appreciation of Cultural Works and Dignitaries, Tehran: ghatreh Unpublished Master's Thesis (in Persian).
 منصوری، امیر؛ کریمان، غلامرضا. (۱۳۹۱). «هنر گچ‌بری دوره ساسانی در محوطه باستانی برزقاوله، کوه‌دشت لرستان»، نقش‌مایه، دوره ۵، شماره ۱۰: ۷۳-۸۲.
- Mansori, Amir, Karamian, Gholam Reza. (2012). *Plastering art of the Sassanid period in the ancient site of Barzgvavale, Lorestan Vally, Naghshmayeh*, Vol. 5, No. 10: 73- 82.
 میرنظامی، امیرحسین. (۱۳۹۸). «باستان‌شناسی متون سده‌های نخست اسلامی؛ مطالعه موردی معماری و شهرسازی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی.
- Mirnezami, Amir Hossein. (2019). *Archaeology of the Early Islamic Centuries Texts; A Case Study of Architecture and Urban Development*, Unpublished Master's Thesis, Shahid Beheshti University (in Persian).
 وایت هاوس، دیوید. (۱۳۵۲). «خانه‌های سیراف»، ترجمه حسین بختیاری. باستان‌شناسی اسلامی، شماره ۳: ۶۱-۶۹.
- Whitehouse, David. (1973). *The Houses of Siraf*, Translated by Hussein Bakhtiari, *Islamic Archaeology*, No. 3, 61- 69 (in Persian).
 وایت هاوس، دیوید. (۱۳۸۴). کاوش‌های باستان‌شناسی بندر سیراف (بندر طاهری)، ترجمه غلامرضا معصومی، تهران: شروع.
- Whitehouse, David. (2005). *Archaeological Exploration at Siraf Port*, Translated by Gholam Reza Maasoomi, Tehran: Shoro (in Persian).
- Figures and Badges in Sassanian Stuccoes and Rock Reliefs*, Unpublished Master's Thesis, Sistan & Baluchestan University (In Persian).
 سمسار، محمدحسن. (۱۳۳۷). جغرافیای تاریخی سیراف، تهران: زیبا.
- Semsar, Mohammad Hasan. (1958). *Historical Geography of Siraf*, Tehran: Ziba (In Persian).
 سمسار، محمدحسن. (۱۳۷۶). بندر سیراف، مجموعه مقالات کنگره تاریخ معماری و شهرسازی ایران، جلد پنجم، به کوشش باقر آیت‌الله زاده شیرازی، انتشارات سازمان میراث فرهنگی کشور، ۳۹۹-۴۱۱.
- Semsar, Mohammad Hasan. (1997). *Siraf Port, Proceedings of the Congress of History of Architecture and Urban Planning of Iran*, by Baqir Ayatollah Zadeh Shirazi, *Cultural Heritage Organization of the country*, 399- 411 (In Persian).
 فخرزاد، ندا. (۱۳۹۳). «بررسی نقش‌مایه‌های گچ‌بری‌های دوره ساسانی در ایران» پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت.
- Fakhrzare, Neda. (2014). *The study of the stucco work motifs in Sassanid period in Iran*, Unpublished Master's Thesis, Islamic Azad University Marvdasht Branch (In Persian).
 کروگر، یونس. (۱۳۹۶). تزئینات گچ‌بری ساسانی. ترجمه فرامرز نجد سمیعی، تهران: انتشارات سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- Kroger, Jens. (2017). *Sassanid stucco decorations*, Translated by Faramarz Najd Samiei, Tehran: Samt (In Persian).
 کریستین سن، آرتور. (۱۳۸۵). ایران در زمان ساسانیان، ترجمه رشید یاسمی، تهران: انتشارات صدای معاصر.
- Christensen, Arthur. (2006). *Iran Sous Les Sassanides*, Translated by Rashid Yasami, Tehran: Sedaye Moaaser (in Persian).
 گیرشمن، رومن. (۱۳۷۱). هنر ایران در دوره ماد و هخامنشی، ترجمه عیسی بهنام، تهران: علمی و فرهنگی.
- Ghirshman, Roman. (1992). *Persian art in the Median and Achaemenid periods*, Isa Behnam,

English

- Kroger, J. (1986). CTESIPHON, *Encyclopaedia Iranica*, VI/4: 446-448
- Whitehouse, D. (1969). Excavations at Siraf, second interim report, *Iran* VII: 62-39.
- URL 1: https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_2007-6001-15208
- URL 2: https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_2007-6001-15155

URL 3: https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_2007-6001-15219

URL 4: https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_2007-6001-15182

URL 5: https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_2007-6001-15183

URL 6: https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_2007-6001-15202

URL 7: https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_2007-6001-15155

- [tion/object/W_2007-6001-15176](https://www.metmuseum.org/art/collection/object/W_2007-6001-15176)
- URL 8: https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_2007-6001-15194
- URL 9: <https://collections.louvre.fr/en/ark:/53355/010320105>
- URL 10: https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1937-0219-11
- URL 11: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/322672>
- URL 12: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/322636>
- URL 13: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/322659>
- URL 14: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/322631>
- URL 15: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/322651>

© 2024 The Author(s). Published by Tissaphernes Archaeological Research Group, Tehran, Iran. **Open Access.**

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>), which permits non-commercial re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited, and is not altered, transformed, or built upon in any way.

The ethical policy of Ancient Iranian Studies is based on the Committee on Publication Ethics (COPE) guidelines and complies with International Committee of Ancient Iranian Studies Editorial Board codes of conduct. Readers, authors, reviewers and editors should follow these ethical policies once working with Ancient Iranian Studies. The ethical policy of Ancient Iranian Studies is liable to determine which of the typical research papers or articles submitted to the journal should be published in the concerned issue. For information on this matter in publishing and ethical guidelines please visit www.publicationethics.org.